

Aan de grens van Vlaanderen en Brabant

door H. VANGASSEN

II

Ndl. *ui*

In onze eerste historisch-dialectgeografische studie over het Vlaams-Brabants grensgebied (1) onderzochten wij het probleem *ei* en *ij*. Ook de *ui* kreeg wel — terloops — een beurt maar slechts voor die plaatsen waar deze vokaal met de *ei* en de *ij* samenviel. Het is dus geboden nu allereerst een onderzoek in te stellen naar de evolutie van de *ui* in de vier dendersteden, dit om ons in de mogelijkheid te stellen de uitkomsten van beide onderzoekingen te toetsen.

Aan de huidige stand in de dialecten wijden wij de grootste aandacht. Tevens wordt de nauwe verwantschap van de *ui* met andere vokalen onderzocht, want zij kan ons de sleutel verschaffen tot de verklaring van grafieën, die op het eerste zicht raadselachtig schijnen. Als bronnen beschikken wij over de Atlassen (2), over het werk van Ph. COLINET

(1) *Aan de Grens van Vlaanderen en Brabant*, Handel. K. Com. Top. Dial., XXIX, 1955, blz. 209-241, met twee kaarten.

(2) *Dialectatlas van Klein-Brabant* d. E. BLANCQUAERT met aanvullingen d. FR. VANACKER. — *Dialectatlas van Z. O. Vlaanderen* d. Dr. E. BLANCQUAERT en Dr. H. VANGASSEN. — *Dialectatlas van N. O. Vlaanderen en Z. Vlaanderen* d. Dr. E. BLANCQUAERT.

van Dr. Fr. VANACKER en ook over materiaal door ons ingezameld.

Voor de spelling van de *ui* in het verleden maken wij een dankbaar gebruik van het materiaal dat wijlen Drs. J. VAN CLEEMPUT ons vriendelijk ter beschikking stelde. Dit omvat schepenbrieven van Dendermonde, Aalst en Geraardsbergen, afschriften en fotokopieën en zijn dissertatie : *Bijdrage tot de Kennis der Oorkondentaal te Aalst in de 13^e en 14^e eeuw* (1). Dank zij de bereidwilligheid van Lic. U. BOVENDAERDE kunnen wij eveneens gebruik maken van zijn dissertatie : *Bijdrage tot de Kennis der Oorkondentaal te Geraardsbergen in de XVe eeuw* (2).

Het exciperen der door ons in onze eerste bijdrage vermelde bronnen werd meer en meer uitgebreid. De stadsrekeningen uit de oudste periode en de XVII-eeuwse bronnen werden grondig bewerkt.

Elke stad wordt hier eerst afzonderlijk onderzocht en dan gezien, op de kaarten nr. 57 der Atlassen, in haar omgeving of streek om aldus te komen tot een nauwkeurige afbakening der dialectgebieden (3).

Dendermonde (I. 262)

I. Het dialect

De Ndl. *ui* is volgens de Atlas van Klein-Brabant een diftong met als eerste element *u*. of *u*., en als tweede *ɛ* of *ə* — vbb. *u.ətχædrυjkə* (zin nr. 12) - *pu:ɪət* (nr. 20) - *u:ɪəz afχæbrant* (nr. 126) - *u.ətə* (uit de) (nr. 127) -

(1) Op alle bewijsplaatsen uit dit materiaal volgt de vermelding : J. v. Cl.

(2) Idem : U. B.

(3) Z. kaart : *Grens Vlaanderen-Brabant, Ndl. ui (Huis)*. Over de wijziging aan de grens tussen Vlaanderen en Brabant z. onze eerste bijdrage, o. c., blz. 210-211.

kru:æse (nr. 128) - **bu:ægə** (nr. 129) - **lu.ədup** (luid op) (nr. 130).

Wij constateerden reeds in onze vorige bijdrage (1) de nauwe verwantschap van de *ui* met de *ij*. Dit blijkt duidelijk in de Atlas : **wu:æn u.ətXədrupkə** (zin nr. 12). De verwantschap is even nauw met de *aai*. Zie in de Atlas : **nu:æ** (naaien) (nr. 110) - **gərs Xəzvet** (nr. 111) - **ræ:s Xəmυ.ət** (nr. 122).

Voor de verkorting van de *ui* zijn er twee groepen. Eerst hebben wij de verkorting van de **u.ə/u:æ** — bv. in : **flətʃə** (fluitje) - **pətʃə** (puitje) - **mətʃə** (muitje). Die groep is jonger dan de tweede, de voornaamste groep, nl. die met **ə** in : **ə məkə** (muisje) - **kəkə** (kruisje) - **pləməkə** (pluimpje), enz... Die laatste hebben als stamvokaal de verkorting van **œ:** of **Δ:** en zijn relikten uit een ouder taallaag. Zij liggen in het verleden dicht bij ons en zijn daarom nog vrij talrijk.

Van de oudste, middeleeuwse taallaag zijn er ons slechts een paar relikten bewaard gebleven, nl. : **dyzənt** (duizend) en : **dirvəl** (duivel). De **i:** van **di:vəl** is ontstaan, door ontroding en verschuiving, uit de **y:** — Ook **snitn** kan men afleiden van **snytn**, verkorting van **sny:ten**.

Er zijn te Dendermonde drie hoofdperioden, chronologisch : **y:** - **œ:/Δ:** - **u.ə/u:æ**.

De tweede periode vergt hier een nadere toelichting. Zij ontstond door verwijding uit de **y:** — steeds meer open ! Van **ø:** naar **œ:** en **ə:** — Die verschillende stadia in de verwijding horen tot één en dezelfde taallaag, die als **œ:** of **Δ:** tot ons kwam, zoals wij nog kunnen horen ten westen en ten noorden van Dendermonde.

Werpen wij een blik op de kaarten nr. 57 (*huis afgebrand*). Dendermonde sluit thans volledig aan bij Klein-Brabant,

(1) H. VANGASSEN, o. c., blz. 236.

samen vormen zij een blok met $u_{1.0}$ - u_{Σ} - zelfs ɔ.y varianten. Al die plaatsen behoren tot één en dezelfde taallaag, de derde.

Dendermonde staat tegenover het gebied ten westen van de Dender en ten noorden van de Schelde. Het gebied ten noorden, op de linkeroever van de Schelde, het Land van Waas, was meer een gebied op zichzelf, enigszins buiten het drukke verkeer met Brabant. Ten westen van de Dender in de onmiddellijke omgeving van de stad, zijn er — op enkele uitzonderingen na, nl. Gijzegem (0.57) — geen plaatsen die bij Dendermonde aansluiten. Zij vormen met het grootste deel van Z. O. Vlaanderen en met Gent (diftong) een aaneengesloten $\text{œ}:\Delta$: gebied.

Het trekken van een grenslijn in het gebied van Dendermonde stoot op geen moeilijkheid.

II. De spelling

De vermelding over de gebruikelijke spelling in de XVe-XVIe eeuw, (1) zullen wij hier uitbreiden tot een doorlopend historisch overzicht.

In een tiental XIV-eeuwse schepenbrieven is de gebruikelijke spelling u/uu : *dusentich* (J. v. Cl., 26 dec. 1308), *huus/buten* (Id., 1327), *ghaende hute* (= uit) (Id., 24 apr. 1343). Uitzonderlijk : een *hws* (Id., 24 apr. 1343).

Dezelfde spelling vinden wij in de oudste stadsrekeningen : *buten/jan de brune* (1377-78), *huusse/den duutschen/van den huus buten/4 wachthuusen/gheertruuden* (1380-81).

In de XVe eeuw treedt, nevens de u/uu de nieuwe spelling uy schuchter te voorschijn : *orduyns/van landuyt* (Stadsr. 1404-05). Deze concurrent wint stilaan maar zeker veld. In de tweede helft van de XVe eeuw heeft hij reeds de overhand — in open en gesloten lettergreep —

(1) O. c., blz. 235-236.

buyten/vuyt/te cruydene (voeren)/*te ruymene/men sluyt* (Stadsr. 1454-55). Ook in de rekeningen van het Begijnhof (1) dringt hij binnen : *tuys/struyken/buyten* (1478-79), *Bruylocht/ghetuyghen/suyker* (1479-80).

In de XVIe eeuw sterft de *u/uu* spelling een langzame dood. Sommige scribenten hebben nog een voorliefde voor het oude, bv. in de stadsrekening van 1526-27 : *huus/hudeuettters/zuuere/rumen* enz.

De *uy* wordt grafisch reeds in de XVIe maar vooral in de XVIIe : *úij*, maar ook nog *uy* (Open en gesloten lettergreep).

III. De klankleer (2)

Wij komen hier nogmaals (3) en breedvoeriger terug op de meervoudige gebruikelijke spellingen voor de woorden fruit, gruis en kuit.

Fruit. — *froite* (Stadsr. 1377-78), *van frute* (Rek. Begijnh. 1464-65), *te froeyte* (Id., 1465-66), *van den froyte* (Stadsr. 1495-96), *de freyt assijse* (Id. 1504-05), *fruyte* (Id. 1512-13), *van den froyte* (Id. 1515-16), *frueyte* (Id. 1517-18), *fruyte* (Id. 1518-19), *frueyte* (Id. 1519-20), *freuyte* (Id. 1526-27), *fruyte* (Id. 1528-29, 1534-35, 1538-39, enz...). Zo de volkstaal de oudste vorm met *oi/oy* kende dan kende zij zeker ook de uitspraak met *y*: (z. boven *frute*) en daarbij nog in

(1) Wij danken de heer M. Bovyn, sekretaris van de Oudheidk. Kr. v. h. L. v. Dendermonde, die zo vriendelijk was ons de rekeningen van het Begijnhof (1460-80) ter inzage te bezorgen.

(2) Bij ontstentenis van Dendermondse bronnen — brand van 1914 — excerpeerden wij nu materiaal van het aangrenzende S. Gillis-bij-Dendermonde (I. 264). Voor de *ui* is er geen verschil met Dendermonde. Er is weinig of geen kans dat die plaats, die steeds samen leefde met de stad, een andere evolutie zou gekend hebben. Waar dit wel mocht blijken zullen wij dit dan ook uitdrukkelijk vermelden.

(3) O. c., blz. 236.

de XVIe eeuw de σ : of Δ : (z. boven *uey* en *euy*). De grafie *freyt* (1504-05) moet geïnterpreteerd worden als $e = \sigma$. De ε :i voor de *ui* is onmogelijk voor Dendermonde.

Gruis. — *tgroyts* (Stadsr. 1404-05), *groyts* (Id. 1413-14), *groyts* (Id. 1454-55) — *greys* (Id. 1504-05), *gruys* (Id. 1512-13), *grueys* (Id. 1517-18), *gruys* (Id. 1547-48, enz...). Etymologisch van uiteenlopende aard. De oudste vormen met *oy* werden uitgeschakeld. De spellingen met *ey* en *uey* wijzen op de σ :/ Δ : periode in het Dendermonds.

Kuit (bier). — *koyte* (Stadsr. 1459-60), *keuten*/1 vat *kueyte* (Id. 1467-68), te *coeyten* (Rek. Begijnh. 1471-72), van *cueyten* (Id. 1479-80), *keyte* (Stadsr. 1512-13), *kuete* (Id. 1519-20), *keyte* (Id. 1538-39), *keyten* (Id. 1543-44). Voor dit woord dat *koyte* en *keute* werd uitgesproken en dat volgens J. Vercoullie (1) uit het Pic.-Namens *queute* kwam, beschikken wij over geen *uy*-spelling.

Voor *fruit* en *gruis* is het duidelijk dat de oudste vorm met *oy* geen stand hield, daarentegen bevestigen zij het bestaan van een σ : of Δ : uitspraak in het begin van de XVIe eeuw. Zo deze en gelijkaardige woorden dan wel onder een dubbele gedaante voortleefden in de volkstaal, dan hebben zij dus ook deelgenomen aan de evolutie van de y : naar de σ : en Δ :. Zij zouden dan tenslotte hun oudste gedaante bewaard hebben tot het binendringen van de $u.\sigma$. Zeer onwaarschijnlijk! Op de evolutie van de *ui* hebben zij geen invloed uitgeoefend. Geografisch vinden wij de drie opeenvolgende perioden terug in : *fryt* (Westvlaanderen) - *frœ:t* (Z. O. Vlaanderen) - *fru.ɛtʃ* (Ninove).

Reeds in de tweede helft van de XVe eeuw dringt de $u.\sigma$ binnen in het Dendermonds. Een illustratie hiervan vinden wij in de familienaam :

(1) *Etym. Wb.*

Buyst — *van mertine bueyst* (Rek. Begijnh. 1460-61), *vræncke boeyst* (Id. 1472-73), *jozijne boeyst* (Stadsr. 1504-05), *broeder jan bueyst* (Id. 1518-19). Natuurlijk komt die naam ook voor met de gebruikelijke spelling *uy*. De *ø*: of beter de *œ*: en de *u.ə* lopen nevens mekaar. De enen zegden reeds *bu.æst* en de anderen nog *bœ:st* in de XVe eeuw. Bij de beschrijving van de *ui* in het huidig Dendermonds vestigden wij de aandacht op het samenvallen van de *u.ə* (Ndl. *ui*) met de *u.ə* (Ndl. *aai*). Welnu, aan het einde van de XVIe eeuw krijgt diezelfde naam de spelling van de *aai*, nl. : *aeÿ* of *ay* : *johannes bayst* (Stadsr. 1590-91), *johannes baeyst* (Id. 1593-94). Die *aeÿ* is niet fonetisch. Men zegde *bu.æst* en kon even goed *buyst* als *baeyst* schrijven.

Er is te Dendermonde contaminatie tussen de *ui*, de *ij* (gedeeltelijk) en de *aai*. Hierbij komt nog voor S. Gillis-bij-Dendermonde de *ei*. Een voorbeeld hiervan vinden wij in de Atlas van Kl. Br. (1) : *spru:æ* (sprei) (zin nr. 51). Hier nu een bewijsplaats voor S. Gillis uit de XVIIe eeuw :

De Bruycker. — *van gille de bruekere* (Rek. Begijnh. 1463-64), *ollevier de breikere* (S. Gillis, nr. 100, 4 apr. 1648), *olivier de bruijcker* (Id., nr. 101, 28 nov. 1646). Eén en dezelfde persoon, de schrijnwerker Olivier de Bruyker. De *Breikere* is geen *breker*, *ei* is hier de grafie voor Ndl. *ei*, men zegde te S. Gillis : *də bru.əkərə*. Voor de eerste bewijsplaats : *Bruekere*, is de *ue* = *eu* (er zijn duizenden dergelijke vbb.). In de XVe eeuw nog *ø*: of *œ*: te Dendermonde (Cfr. boven : I Dialect).

Hoe kan een **Kruiwagen** (2) een *kraaiwagen* worden? De

(1) Blz. 19.

(2) Dendermonde en S. Gillis kennen dit woord niet meer. Zij zeggen : *kærəwυ.ɣə...* (*Atl. Kl. Br.*, blz. 16, nr. 129) en *kerəw...* (*Id.*, blz. 20). In de teksten, ook in de XVIIe eeuw, is het steeds *kruywagen*. Ook de pijpegale kende men in de Denderstreek.

scribent deed het niet voor de grap... alleen de contaminatie tussen *ui* en *aai* heeft de schuld : *te cruydene* (voeren) (Stadsr. 1454-55), *eenen cruywaghen* (S. Gillis, nr. 100, oct. 1647), *met twee craeywaghens* (S. Gillis, nr. 83, 30 jan. 1647). De scribent kende de *œ*: niet meer, hij zegde *u.æ* voor de *ui* en voor de *aai*. Hij koos de verkeerde spelling. Misschien kende men het woordje *krui(d)en* ook al niet meer.

Huisel (Unster, weegtoestel). De gebruikelijke spelling in al de dendersteden was : *(h)uys(s)el*. — *eenen huijsel* (S. Gillis, nr. 98, 6 mei 1645), *eenen haeijsel* (Id., nr. 93, 1649), *hueijsel* (Id., nr. 101, 10 apr. 1657), *den aeijsel* (Id., nr. 94, a^o 1694). Men zegde in de XVIIe eeuw : *dæn u.æsel* anderen nog : *dæn œ:sæl*. (Contaminatie Ndl. *ui* en *aai* !)

A fortiori waren er *œ*: sprekers in het begin van de XVIIe eeuw : *ten heuyse/het sterfheuyts/heuysvrauwe* (S. Gillis, nr. 97, 9 apr. 1602). De *y* is louter grafisch, zij komt er werktuigelijk bij naar het voorbeeld van de *uy*. Men zegde : *œ:s*.

Luiden. — (met d-syncope) : *laeijen* (S. Gillis, nr. 83, 23 nov. 1648). De spelling *layen* en *laeyen* voor het ww. *laden* komt ook voor. Beide woordjes waren homoniemen. Het was in de XVIIe eeuw : *lu.æn* zoals nu nog.

Wij stipten boven aan (I. Dialekt) dat er gedeeltelijk contaminatie is met de *ij*. Hier een *ij*-woordje met *uij* spelling :

Vijf. — *van vûijf vaeten lijnsaet* (S. Gillis, nr. 95, 16 nov. 1682). Dus zegde men *vū.æf* in de XVIIe eeuw te S. Gillis-bij-Dendermonde.

Uitvaart. (begrafenis). — *in de aesvaert* (S. Gillis, nr. 83, 23 nov. 1648). *Uytsvaert* komt meermaals voor en ook

eenmaal : *aetsvaert*. Men zegde niet *artsfaert* — De lange *a* was geen *a*: en de *uy* evenmin, het was : *u.ətsfuert* en nog platter : *u.əsfuert* (cfr. boven : *aes...*).

Al deze bewijsplaatsen, chronologisch gerangschikt, geven een duidelijk beeld van de evolutie van de *ui* in de volkstaal te Dendermonde en te S. Gillis.

De middeleeuwse *y*: is reeds in de XVe eeuw een meer open vokaal en ten slotte in de XVIIe : *œ*: of *ɛ*:, zoals thans nog ten noorden en ten westen van Dendermonde, Reeds in de tweede helft van de XVe eeuw dringt de *u.ə* binnen, wint veld in de XVIe en vooral in de XVIIe eeuw. Maar nog in de XVIIe eeuw is de verouderde *œ*: niet helemaal verdwenen. Dit is naar alle waarschijnlijkheid tegen het einde van de XVIIe eeuw een voldongen feit. Inwijkelingen uit het westen en het noorden zijn in de volgende generatie totaal geassimileerd.

Aalst (O. 61)

I. Het dialect

Te Aalst is de Ndl. *ui* : *u.ɛə*/*u.ɛ*. Het tweede element van die diftong is *ɛ* of, bij vlug spreken in de gewone omgangstaal : *ə*. — Enkele vbb. (1) : *u.ɛstχədruŋkən* (zin nr. 12) - *pu.ɛt* (nr. 20) - *u.ɛz afχəbrant* (nr. 126) - *luitsf* (nr. 128).

Bij Fr. VANACKER (2) is het eerste element van deze diftong gewoonlijk korter en het tweede, in de meeste gevallen is de : *ə*. Enkele vbb. : *bu.ɛtɲ* (Blz. 56) - *bruɛn* (Blz. 61) - *pluɛm* (Blz. 61) ; cfr. : *bruɛn/pluɛm* (Blz. 80).

Gezien binnen het raam van het vokalen-schema komen de *ei*, *ij*, *ui*, *aai* en gedeeltelijk de lange *a* dicht neven mekaar of op dezelfde plaats. Men vergelijkte :

a. *ui* en *ij* : *də vu.ɛv u.ɛzɲ* (Atlas, aant. blz. 78) en :

(1) *Dialectatlas van Kl. Br.*, blz. 77-78.

(2) *Syntaxis van het Aalsters Dialect*, 1948.

dad u:ə gəlu.ək u:ə (dat hij gelijk had) (zin nr. 118). Bij Fr. Vanacker : vuəf (Blz. 30) — brvən (Blz. 80).

b. *ui* en *ei*. Het verschil zit in het tweede element: æ voor *ei* en ə of ε voor *ui*. Maar hoe labiel is toch het tweede element in de dialecten!

c. *ui* en *aai* : ken:u:æn (kunnen naaien) (Atlas, zin nr. 110) - gæs λəzu:ət (nr. 111) en : u:ətλədrυŋkən (nr. 12).

d. *ui* en lange *a* (met d-syncope) : afλəru.ən (Atlas, zin nr. 54).

Bij Ph. COLINET (1) zijn *laden* en *luiden* homoniemen.

Bij Ph. COLINET vinden wij slechts enkele verspreide voorbeelden van de verkorting van de *ui*, nl. : krøpt en krept (kruipt) (Blz. 7). Verder, in de vervoeging : æ sluf (3^e pers. enk. van sluiten) (Blz. 143). Drie verkortingen?

Dr. Fr. VANACKER was zo vriendelijk ons uitvoerige gegevens te bezorgen over de verkorting van de *ui*. Hij bevestigt dat er wel degelijk drie verkortingen zijn voor die vokaal. Hij kent de derde nl. *u* slechts voor een dentale explosief : a sluf (hij sluit) - ə mutən (een muiltje) - ə putən (een puitje). Voor de tweevoudige, in de andere gevallen geeft hij als vbb. : ə krəskən of : ə krøskən - a krept of : a krøpt. (Tot daar Dr. Fr. VANACKER).

De *u* in sluf is de verkorting van *u.ə*. — Zij kent geen dubbelvormen en is ook de jongste. De tweevoudige verkorting : ε of : ø is zeer duidelijk. De ε is door volledige ontronding ontstaan uit ø — De oudste verkorting is de ø — normaal uit : ø: of : œ:, chronologisch de tweede fase van de *ui*.

Aalst kent de relikten *dy.vəl* en *dyzənt* niet. Volgens Ph. COLINET (2) zegt men : *dujvəl* - *duzənt*. Het Aalsters :

(1) *Het Dialect van Aalst*, Leuv. Bijdr., 1 Jg., 1896, blz. 275 en 278.

(2) *O. c.*, blz. 33.

snitn (Atlas, zin nr. 130) komt van snytn verkorting van : sny:tən (cfr. III. Klankleer : snuitdoek).

Relatieve chronologie voor Aalst :

y: - œ: - u.ə.

Op de kaarten nr. 57 van de Atlassen ligt de grens tussen het u.ə en het œ:/Δ: gebied aan de poorten van de stad. Hofstade (O. 59) heeft : œ.z afXəbrant. Ook Nieuwerkerken (O. 64) : Δ:ş afXəbrant, in de onmiddellijke omgeving van de stad, is niet van de partij.

De u.ə behoort tot de jongste taallaag in de evolutie van de Ndl. *ui* te Aalst en moest na verloop van generaties ook in die plaatsen, wier economisch leven gans naar de stad was gericht, binnendringen. In de ene plaats vroeger in de andere later om redenen van lokale aard, de afstand speelt geen onmiddellijke rol. Maar... de verdere uitbreiding van de u.ə is volkomen gestrand... de u.ə is „plat”. Er steekt in de jongste taallaag — en dit reeds sedert enkele eeuwen — geen de minste kracht meer. Andere plaatsen zoals Erembodegem (O. 65), Welle (O. 147), Denderleeuw (O. 148) e. a. moeten reeds zeer vroeg deze uitspraak overgenomen hebben. In deze plaatsen werd het : ɔ.ɛ - ɔ.ə - v.ɛ. Zij behoren tot hetzelfde gebied. De grenslijn valt ten westen van deze plaatsen (z. Kaart).

II. De spelling

Enkele XIIIe-eeuwse schepenbrieven van 1282 tot 1296 kennen slechts de *u* spelling in open en gesloten lettergreep, bv. : *ute/hus* (J. v. Cl., RAG., Begijnh., 6 maart 1282)..

Reeds in het begin van de XIVe eeuw vinden wij *u* in open en *uu* in gesloten lettergreep (niet zonder uitzonderingen), bv. : *huus/uthanghende* (J. v. Cl., Hosp., 12 sept. 1310), enz. Uit de stadsrekeningen : *uute/sluten/metten cruutwaghene/rumene/buuten/janne truuden* (1395-96).

De spelling *ui* is vrij zeldzaam. Wij vinden slechts enkele-

vbb. in de schepenbrieven : *huis* (J. v. Cl., Begijnh., 3 febr. 1310), *thuine* (J. v. Cl., Kasteln., 11 juli 1289), *corenhuis* (J. v. Cl., Hosp., 11 jan. 1393). In de stadsr. : *corenhuise* (1402-03).

De *uy* treedt sporadisch te voorschijn reeds bij het begin van de XVe eeuw : *vuylicheden/jan de vuyst* (Stadsr. 1405-06). In de loop van de eeuw steeds talrijker. De *u/uu* spelling heeft een taai leven want nog in de eerste helft van de XVIe eeuw komt ze vrij veel voor.

Hier zoals in de andere dendersteden wordt deze *úy* veelal *úij* geschreven, reeds in de XVIe en vooral in de XVIIe eeuw.

III. De klankleer

Uit enkele bewijspplaatsen blijkt dat de *œ*: uitspraak nog niet uitgestorven was in de XVI-XVIIe eeuw :

Vrijbouter. — *vrybueters* (Stadsr. 1584-85 en 86-87) — *vreybueters* (Id. 1587-88), *vrybúyters* (Id. 1589-90). Deze *ue* kan geen *y*: zijn want de *y*: voor Ndl. *ui* behoort einde XVIe eeuw reeds tot een ver verleden ; ook niet de *ø*: want de verschuiving van de oorspronkelijke *y*: heeft zeker reeds haar eindstadium bereikt einde XVIe eeuw. Het was *œ*: of *Δ*: zoals te Hofstade en andere plaatsen ten westen.

De Bruiker (veel voorkomende familienaam) : *Pieter de bruecker* (St.A. A., 272, nr. 49, 23 nov. 1623). Men zegde nog : *də brœ:kər*.

Huisel (cfr. Dendermonde). — *huesel* (St.A.A., 275, nr. 54, 1633). Een andere hand verbeterde door *ij* te schrijven door de *e*. De *ue* = *eu*.

Uitvaart (z. Dendermonde). — Wij hebben een verkorte vokaal in : *hetsúaert* (2×) (St.A.A., 271, nr. 23, 1604).

De vorm : *vuytsvaerdt* (Id., 271, nr. 29/2, 1605) komt meermaals voor. De *ts* was : *tj*. De onhandige scribent van *hetsúaert* zegde : *stjfuert* of, met ontronding : *stjf...* (z. boven I. Dial., Dr. Fr. Vanacker).

In de XVI-XVIIe eeuw gebruikte een deel van de bevolking nog de oude uitspraak : *œ:*. Maar de *œ:* was niet meer de heersende uitspraak. Daar was reeds de *u.ə*. Hier een paar vbb. van deze *u.ə* in de XVIIe eeuw :

Wuytens (Zeer bekende familienaam, een van de drie beenhouwersgeslachten). — *anthon wouytens* (St A.A., 375, nr. 31, 1 apr. 1632). De scribent schrijft als eerste element : *ou*. Deze grafie werd heel veel gebruikt voor de *oe*. Het eerste element was dus een *oe*-achtige klank. De *ui* was : *u.ə*.

Waskuip. — *vier waeskoeppen* (St.A.A., 276, nr. 112, 1 sept. 1637). Alle twijfel is uitgesloten, men zegde : *ku.əp*.

Bij de beschrijving van de *ui* in het Aalsters vestigden wij de aandacht op de nauwe verwantschap tussen : *ui*, *ij*, *ei*, *aai*. Deze evolutie heeft in uitzonderlijke grafieën duidelijke sporen nagelaten :

a. Spelling *ij* voor *uy* (cfr. boven : I. Dialekt).

Gruis. — De gebruikelijke spelling is steeds : *gruys* (z. ook : Dendermonde) — *grijs* (3 ×) (Stadsr. 1591-92) (1). Zo er te Aalst oorspronkelijk wel een *oy* grafie was voor een groep woorden dan werden die gelijkgeschakeld met de heersende uitspraak, aanvankelijk : *y:* dan *œ:* en ten slotte : *u.ə*. De grafie *grijs*, einde XVIe eeuw wijst onbetwistbaar op die *u.ə*. De *ij* was reeds : *u.ə*.

(1) H. VANGASSEN, o. c., blz. 211.

Kruisboog. — *crysboge* (2×) (Stadsr. 1591-92 en 1592-93) (1).

Brulloft. — *het brijloft geldt* (3×) (StA.A., 274, nr. 35, 8 mei 1629). De scribe kent de gebruikelijke spelling : *bruyloft* niet. Hij kon ook schrijven : *brayloft*, *breiloft*, want voor hem *ij* = *ei* = *uy* = *aai* !

Snuitdoek. — *eenen snuijter* (StA.A., 272, nr. 42/1, 10 apr. 1623), *snutdoecken* (Id., 274, nr. 48, 2 jan. 1630) — *snuijtdoucken* (Id., 275, nr. 71, 20 sept. 1633), *negen snijtdoecken* (Id., 276, nr. 10, apr. 1638). Dit woord heeft een tweevoudige spelling, met *u* en met *uy*. De eerste komt veelal voor in : *keerssnutter* (Id., 274, nr. 48, 4 jan. 1630), maar ook in : *snutdoucken* (z. boven). Hoogstwaarsch. kende men : *snitn* (ontronding van *u*) en : *snv.eten* (cfr. boven : I. Dial.).

De spelling met *ij* betekent in de XVIIe eeuw : *u.ə*.

b. Spelling *ey* voor *uy*.

Gruis. — *van den greijse* (Stadsr. 1591-92) (1).

c. Spelling *aai* (*ay*, *aij* en *aeij*) voor *uy*

Kruiwagen (cfr. Dendermonde en Ninove). — *cruywaghene* (Stadsr. 1509-10), *cruijwaghens ofte pijpegalen* (Id. 1593-94), *eenen craeywaghen* (StA.A., 274, nr. 34, 24 febr. 1629), *eenen kruijwaghen* (StA.A. 275, nr. 26/2, 1632). *aai* = *uy* = *u.ə*. Ook Aalst kent de pijpegaal en de kruiwagen niet meer.

Luilekkerland. — De steller van een inventaris schreef als volgt : *Item een schilderije geheeten de kúeken met een ander geheeten het laeijleckerlandt* (StA.A., 275, nr. 63/2,

(1) Id., blz. 219.

mei 1633, ook in het dubbel : 276, nr. 118, 12 oct. 1637). Men kan zich best voorstellen hoe dit gebeurde. De steller had geen oog voor schilderijen en luisterde naar hetgeen men hem in het Aalsters zegde : *lu.ələkərlant'* en schreef de verkeerde spelling.

Te Aalst zijn er zelfs een paar eigenaardige gevallen van contaminatie tussen de *oe* en de *oo* met de *ui* :

Muts. — *vrouwenmuidtsen* (StA.A., 273, nr. 5, 8 febr. 1624), *moetsen* (StA.A., 273, nr. 25, 7 febr. 1625). Die *oe* in *moetsen* is fonetisch, z. Ph. COLINET, blz. 280 : **mu:f**. De spelling met *uij* is te wijten aan de *u.ə* uitspraak van de *ui*.

Koolschup (kolenschop). — twee *cuijlschippen* (St A. A., nr. 68, 9 apr. 1636). Cfr. Ph. COLINET (Blz. 274) : **ku:l** (brandstof). *Schippen* is fonetisch.

Al deze bewijsplaatsen uit oorspronkelijke stukken bewijzen de *œ*: en *u.ə* uitspraak in de XVIe en in de XVIIe eeuw. De *u.ə* won het pleit en de *œ*: was naar alle waarschijnlijkheid reeds uitgestorven einde XVIIe eeuw.

De bewijsplaatsen — in ons materiaal — ontbreken voor de *œ*: in de XVe eeuw. Het is ondenkbaar dat men de *œ*: in de XVe eeuw niet kende. Wij mogen dus zeker gaan tot de XVe eeuw voor de *œ*: te Aalst. De *œ*: was er zeker in de XVIe en XVIIe eeuw nog, maar reeds verouderd, zoals de *y*: het reeds was in de XVe eeuw.

Ninove (O. 152)

I. Het dialect

De *ui* is in het Ninoofs : *u.ə* - *du.əm* - *u.əf* - *kru.əf* - *mu.əf* *flu.ətʃ* - *vu.əl* - *stu.əvən* enz...

Er is geen sprake van samenvallen met *ei* en *ij*, cfr. *u.ə* met : *wu.əlɲ* (wij) - *fa.ən* - *a.əzər* - *a.ələχ* (heilig) - *ra.əf* (reis, voyage) ; maar wel met :

a. *aa* : mu.ən - zu.ən - nu.ən enz...

b. de lange *a*, groep *u.ə* : vu.ər (vader) - twu.əter (het water) - bu.əs (baars) - dru.ət. Ook met d-syncope : lu.ən (luiden = laden).

Enkele relikten behoren tot de oudste taallaag : dy:vəl - dylver - dy:vəln (ww.) - dyzənt (duizend). Hierbij waarschijnlijk ook *snitn* (snuiten). De *i* kan de verkorting zijn van *i*: ontstaan uit *y*: door ontronding zoals in : *mir* (muur) - *sXir* (schuur) ofwel de ontronding van *y* tot *i* zoals in : *pit* (put) e. a., oorspronkelijk was het dan *snutten*. Deze vorm komt inderdaad voor nevens *snuyten*. De *ú* was waarschijnlijk een verkorting van *uu*.

De verkorting van de *ui* brengt ons op het spoor van de tweede taallaag. In het Ninoofs is deze verkorting : niet zoals men zou verwachten *u* of *v* maar : Δ of ϵ - *damkə* - *maskə* - *plamkə* - enz. Die Δ is de verkorting van ϵ : of Δ : en ontsnapte aan de invloed van de nieuwe spraaknorm : $\epsilon.ə/v.ə/u.ə$. In een enkel geval is er ontronding van Δ tot ϵ nl. in het woord : *kreskə* (cfr. boven : Aalst, I. Dial.) Aldus hebben wij voor Ninove, chronologisch :

y: - ϵ : - *u.ə*

Op kaart nr. 57 (Atlas v. Z. O. Vl.) gaat Ninove samen met de plaatsen ten oosten van de Dender : Pamel (O. 158) : *u.əʒ afXəbrant* - Meerbeke (O. 233) : $\epsilon.əʒ$ *afXəbrant* - Pollare (O. 221) : *u.əʒ afXəbrant*. En ook met de plaatsen op de linkeroever ten noorden van de stad : Denderhoutem (O. 150) : *v:ʒ afXəbrant* - Iddergem (O. 149) : $\epsilon.əʒ$ *afXəbrant*.

De $\epsilon.ə/o.ə/v:/v.ə/u.ə$ in deze plaatsen zijn schakeringen van één en dezelfde taalnorm. Zij horen samen tot dezelfde taallaag. Denderhoutem met *v*: hoort hier ook bij. Denderhoutem heeft al de stadia van de *ui* meegemaakt van *y*: naar ϵ : dan *v*: zonder ooit te diftongeren. De Ninovieters

zeggen schertsend : *tartum zegə zə wə gən:ur u:f* (*Te Denderhoutem zeggen ze wij gaan naar huis*). De grens loopt dus ten westen van Ninove en Denderhoutem. Ook voor de *ui* zijn de Ninovieters Brabanders... geworden.

Ten westen van de stad belanden wij onmiddellijk in het *œ*: gebied, bv. : Outer (O. 145) : *œ:ş afXəbrant*. — Al de schakeringen in dit gebied ten westen : *ø-r:/œ:/Δ*: horen samen tot dezelfde laag, de tweede.

II. De spelling

De spelling in de loop der tijden, van circa 1300 tot heden, is zelfs voor één en dezelfde periode ver van eenvormig. Wij vonden volgende grafieën : *u, v, uu, w, ui, vui, uy, oy, euy, úij, oe, oei*... Wij beperken ons hier voorlopig tot de gebruikelijke spellingen.

In het oudste stuk, nl. de Regel van het Hospitaal van O. L. Vr. (1) is de gebruikelijke spelling *u* in open en *ui* in gesloten lettergreep. Enkele vbb. : *buten/tughende/in huse/thuis/huis/gheluidt* (Part. van luiden). De spelling : *v, vu, vui* komt slechts voor in het woordje : *vte/vter/gaet vuite/vut*...

In Ninoofse schepenbrieven (1311-1396) kan bezwaarlijk gesproken worden van *u* in open en *uu/ui* in gesloten lettergreep : *godshuse/hus* (R.A.G., Abd., Supp., D 1, a^o 1311) — *dielhuis/huise/duisentech* (Id. 1317) — *an thus/hvs/hus/hws* (Id. 1331) — *vte dusentech* (A.R.A., Tr. v. Vl. S I, nr. 1065, a^o 1360).

Uiterst zeldzaam is de *ui* spelling na de XIVe eeuw.

(1) R.A. G., Arch. Bisd. „Hosp. Nin. Is de vertaling van de oork. van de bisschop van Kamerijk van a^o 1267. De Dietse vertaling kan dateren van na 1267 tot omstreeks 1300. Drs. J. v. Cleemput dacht zeker nog vóór 1300. Dat dit stuk zou geschreven zijn door een Ninovieter is een al te gewaagde veronderstelling. De in dit stuk gebruikte spelling was toen waarsch. algemeen voor een groot deel van Vlaanderen.

Wij mogen aannemen dat de *ui* als gebruikelijke spelling uitsterft in de XIVe eeuw, terwijl *uit* zijn aparte spelling behoudt de eeuwen door : *vte/vut/wt/uyt/vuyt/vuijt...* *vte* en *wt* vindt men nog in de XVIIe eeuw.

In de stadsrekeningen is de gebruikelijke spelling *u* in open en *uu* in gesloten lettergreep : *vanden vleeschuse/van huushueren/giliis de schumere* enz... (1389-90), maar ook : *buuten* (1435-36).

In de XVe eeuw komt een nieuwe spelling te voorschijn, nl. *uy* in open en gesloten lettergreep. In de eerste helft van die eeuw nog zeer zeldzaam : 100 *gluys* (1422-23). In 1450-51 reeds : *gasthuysse/gruys/thuyne...*, tientallen vbb. in de stadsr. van 1455-56.

Nevens de *uy* vinden wij ook nog *u/uu*, maar steeds zwakker. In de XVIe eeuw is de *u/uu* reeds in de minderheid, bv. stadsr. van 1536-38 : *buyten/huys/camuys/cuypere/cruyse/jan rusinc* ; in 1555-57 : *abbuyse/behuusde/huyse/cruyce/luydick/orduyn/zuuele...*

In de oorkonden van de Abd. van S. Cornelis te Ninove (RA.G., Suppl., D.2, a^o 1419), in een oorkonde van Bernard van Ieghem vinden wij in 1419 : *godshuysse/capuyne/ongebruycck*. In een schepenbrief van Denderhoutem (Id., D. 3, a^o 1430) : *vuyt/vuyte*.

De rekeningen van de Abd. van S. Cornelis (RA. G., nrs 15-25, a^o 1427-82), alhoewel de steller, Symon van Vlassenrode, niet van Ninove was, vertonen hetzelfde beeld als de stadsr. Zeldzame *uy* spellingen in de eerste helft van de XVe eeuw, steeds talrijker in de tweede helft : *fruyt/godshuys* (1434-35) ; *heynric den duuytssche* (1442-43) ; *fruyt* (1450-51) etc...

Wat nu de rekeningen van de hoogbaljuw van Ninove betreft (A. RA., Inv. NéI., rollen 1367-75) daar zijn er reeds *uy* spellingen in de tweede helft van de XIVe eeuw : *tgruythuys* (1368-69) ; *vleeschhuys* (1371-72) ; ruim een eeuw

vroeger dan in ninoofse documenten. Die rekeningen zijn het werk van de hoogbaljuw of van zijn klerk.

Zo wij ons beperken tot lokale stukken dan kunnen wij besluiten : De *u/ui/v/w/-*spellingen verdwijnen zo goed als helemaal in de XIVe eeuw om plaats te maken voor de *u/uu* spelling. Op haar beurt wordt deze laatste verdrongen door de *uy*, die in de tweede helft van de XVe eeuw doorbreekt. In de XVIe eeuw verovert de *uy* de meerderheid. In de XVIe en XVIIe eeuw wordt de *uy* ook : *úij*.

III. Klankleer

Een aantal uitzonderlijke spellingen behoren tot de *œ*: in de volkstaal :

Zuigeling. — *Twee vuelne zueghelinghe* (twee veulens zuigelingen) (Rek. Abd. 1436-37) z. voorbehoud voor deze bron, boven II. Spelling.

Ruin. — *eenen grooten blessen rueyn* (Id. 1454-55).

Tuitenbergh (Pln.). — *Joos van tueytenbergh* (Stadsr. 1476-77 en 77-78) Ook aldus in de rek. van de Abd. van S. Cornelis : (1454-55). Die uiterst zeldzame spelling *uey/euy* komt slechts voor voor de *ui*. In de volkstaal was het *œ*: of *Δ* :

Druilard. — *janne drueylaert* (Stadsr. 1476-77) ; *janne drueylaerde* (Id. 1478-79). Hoort waarschijnlijk bij *druilen*. De naam komt ook voor met *oy* spelling. In de volkstaal : *œ*: of *Δ*: en ook : *u.ə* .

Huis. — *heuyssen/heúysen* (RA. G., Nin., nr. 32, 8 juni 1659). Uit een brief van Laurijs de Pape (Ninoofse familie), schepen te Ninove.

Huisraad e. a. — *van mebelen ende heújsraedt/heújsraert/steújvers/al heuydt* (alles uit) / *sneuijtdoeken* (RA. G., nr. 310, 1673-74) Uit een bundel inventarissen van geleden oorlogs-

schade, snippers van verschillende handen, vooral van ambachtslieden en winkeliers.

De spelling *uey/euy* kan niet als een diftong *ø:i* geïnterpreteerd worden. Er was in de Denderstreek geen tweede element i evenmin als een h. De grafie is een soort compromis tussen de spelling *uy* en de uitspraak van de *ui*, als een lange vokaal tussen de *ø*: en *œ*:. De *ø*: kan het niet zijn, want in de XVIe en XVIIe eeuw was de lange *ô* te Ninove reeds *ø*:. Over het samenvallen van die beide vokalen is nergens enig spoor te ontdekken. Het moet dezelfde vokaal geweest zijn, die wij nu nog ten westen van Ninove aantreffen : *œ*: of : *Δ*:

Er heerste te Ninove in de XVIIe eeuw nog tweetaligheid, in die zin dat een deel van de bevolking nog *œ*: zegde terwijl een ander deel reeds *u.ø* of *u.ø* gebruikte, zoals blijkt uit volgende bewijsplaatsen :

Vuilnis. — *voelnisse/voelenessen te voerne/vuylichede* (Stadsr. 1500-01). *u*: of *u*: reeds in het begin van de XVIe eeuw en reeds vroeger in persoonsnamen en plaatsnamen (z. boven).

Buydens. — Gewoonlijk : *Buyens. Jan Boyens* (R.A.G., nr. 635, 1513-29) ; *Pieter Boyens* (Stadsr. 1540-43) ; *Pieter buyens* (Stadsr. 1543-45). Deze naam wordt in de XVIIe eeuw : *Baeyens* (Samenvallen van *ui* en *aai*) !

Een stadsgriffier in de XVIIe eeuw heet nu eens *Buydens*, dan *Buyens* en dan : *Bayens/Baeyens* !

Pipenbuys. — *Cornelis pipenbuys* (R.A.G., Kerkr., 1527-28) ; *Cornelis pipenboys* (Id. 1534-35). De Kerkrekeningen zijn door de stadsklerk opgesteld. De stadsklerk, Pieter Warants, behoorde tot een ninoofse familie.

Suys. — In een Staat van Goede schrijft de stadsklerk : *Anna suys* (R.A.G., nr. 584, a^o 1583-84). De voogd van de

wezen, Willem Cortvriend, geboren 1532, „*altyts ende continuelick gheresideert hebbende binnen*” Ninove (Volgens : R.A.G., nr. 640, a° 1592), schrijft in het origineel, gevoegd bij voornoemde Staat van Goede : *Anna Souys*.

De *ou* is de veel gebruikte spelling voor de *oe*. Reeds in de eerste helft van de XVIe eeuw hoorde men te Ninove : *su.əf*.

Huif. — 1 *dozjne huyven* (R.A.G., nr. 584, 1616); *slaephuyven oft mutsen* (Id., nr. 467, a° 1623); *drij hoiyven* (Id., nr. 310, 1673) - *dra: uəvən*.

Buidelmolen. — *eenen buylmeülen* (R.A.G., nr. 500, 1660); *eenen buijdelmelen* (Id., nr. 310, 1673) — *boeijlmeulen* (Id., nr. 527, a° 1718).

Het was : *bu.əlmeilən*

Besluit : Reeds *u.ə* in de eerste helft van de XVIe eeuw te Ninove.

In het onderzochte materiaal vonden wij ook treffende vbb. van het samenvallen met de *aai* en de lange *a* (groep : *u.ə* z. boven : I. Dialekt) :

Pui. — De stadsrekeningen schrijven gewoonlijk : *paye* (1532-34); maar in 1624-26 : *paye. aai* (*u.ə*) = *ui* (*u.ə*).

Uitvaart. — Steeds : *uyt-* of *vuytvaert*, maar in 1652 : *d'haetvaert* (R.A.G., nr. 585). Men zegde : *du.ətʃfu.ərt*.

Kruiwagen. — (Cfr. : Dendermonde en Aalst) — *crudewaghen* (R.A.G., nr. 585, a° 1652) — Met d-syncope : *eenen craeywaeghen* (Id., nr. 450, 1650); *eenen craeywaeghen* (Id., nr. 499, 1654).

Maaien. — De „chirurgijn” Olivier Oliviers (Ninoofse familie) weeklaagt in een brief over de schade geleden door de invallen van de Fransen : *Inden eerste hebben de forasours mij afgemuijt een dachwant gers* — verder nog eenmaal:

afgesneden oft gemuijt (R.A.G., Corresp., 28 juli 1676). Hier wordt de *aai* (u.ə) voorgesteld door *uij*.

Lade. — *de doosen ende luijden* (R.A.G., nr. 504, 1675) *Laden* (mv.) en *luiiden* (ww.) zijn homoniem.

Getuigen. — *met twee ghetaijghen* (R.A.G., nr. 30, 21 sept. 1676). De spelling van de *aai* (ook : *ay*) voor de *uy*. Uit een brief van Antoon du Four, schepen te Ninove (uit een bekende ninoofse familie).

Besluit : De *œ:* werd nog gebruikt te Ninove in de XVIIe eeuw. Die opvolger van de *y:* was er reeds in de XVe eeuw. De *u.ə/u.ə* drong reeds binnen in de XVe eeuw maar vooral in de XVIe. De oude *œ:* stierf waarsch. uit einde XVIIe en begin XVIIIe eeuw.

Geraardsbergen (O. 288)

I. Het dialect

Volgens de Dialektatlas (1) : *ɛ.tʰɛdruŋkən* of : *a.tʰɛdruŋkən* (zin nr. 12) - *pɛ:t* (puit) (nr. 10) - *pɑ.tɛgɛrɛk* (nr. 51) - *Δ.ti/a.ti* (uit die) (nr. 83) - *ɛ:r/z/a.z* *afʰɛbrant* (nr. 126) - *ɛ.tn/a.tn* (uit den) (nr. 127) - *krɛ.fɪf* (nr. 128) - *bɛ.gɛ/bɑ.gɛ* (nr. 129) - *snɛ.tɛ lɛ. ɔp* (snuiten luid op) (nr. 130).

De *ui* viel samen met de *ei* en *ij*. Dit blijkt duidelijk zo men vergelijkt met : *dɛ sʰkrɛ.nwɛr.kɛr* (nr. 6) - *kwɛ.t* of *kwa.t* (nr. 40) - *tɛ.v.t/ta.t* (nr. 61).

Wij vermeldden reeds de merkwaardige dubbele uitspraak *ɛ/ɛr.* en *a.* voor de *ei* en *ij*, die dus ook voor de *ui* geldt (2). Een ander aspect van dit verschijnsel is het ver-

(1) Z. O. Vlaanderen, D. I, blz. 416-420.

(2) H. VANGASSEN, o. c., blz. 229-230.

schil in uitspraak tussen mannen en vrouwen (1). Dit valt bij een historisch onderzoek natuurlijk buiten bestek.

Een aanvullend onderzoek over de Ndl. *ui* met een reeks woorden bracht niet meer aan het licht dan hetgeen de Atlas ons leert. Bij dit onderzoek hoorde ik steeds de *ui* als een half-lange of lange Δ (kort in het Engels : but) met ontronding. Daar de Δ in de Atlas de grafie is voor de *u* van Ndl. *geluk* zo kon de vokaal grafisch slechts voorgesteld worden door : $\alpha\cdot$.

Deze vokaal is dus meer open dan vroeger te Dendermonde, Aalst en Ninove. Het *a*-timbre van de *ui* werkte de contaminatie en het samenvallen met de *ei* en *ij* in de hand, met het gevolg dat nu voor de *ui* niet alleen de $\alpha\cdot$ wordt gebruikt, maar ook de $\varepsilon\cdot$, zoals dit bij de *ei* en *ij* het geval is. Maar, waar de ε : voor de *ei* en de *ij* historisch normaal is, dan kan de $\varepsilon\cdot$ voor de *ui* slechts secundair zijn. Daarentegen is de $\alpha\cdot$ voor de *ui* van historisch belang en vormt een schakel in de ontwikkeling van de Ndl. *ui* in ons gebied.

De Geraardsbergse $\alpha\cdot$ voor Ndl. *ui* is een variant van het tweede stadium : œ : of Δ : maar — zoals wij reeds zegden — meer open en met ontronding. Prof. Dr. E. BLANQUAERT noteerde voor Geraardsbergen tweemaal $\Delta\cdot$, nl. in zin nr. 51 en nr. 83.

Te Geraardsbergen beantwoordt de verkorting van de *ui* normaal aan de $\alpha\cdot$ of $\Delta\cdot$ cfr. : **k**ap**k**en (kuipje) - **p**lam**k**en - **p**ram**k**en - **k**rask**k**en.

De vokaal en haar verkorting behoren tot de tweede taallaag.

Er zijn in het Geraardsbergs nog enkele relikten uit het

(1) Zie hierover : *Une différence de prononciation entre l'homme et la femme dans le dialecte de Grammont* par FR. VAN COETSEM (Orbis, T. I, nr. 2, 1952, blz. 358-365).

oudste stadium nl. de *y* in : *dyvel* en *dy.zent* of : *dyst* (met volgend getal).

Voor Geraardsbergen is de relatieve chronologie :

y : - *œ* : (als : *u* : of : *Δ*.)

Zo in het verleden de stad ook wel *ɔ.ə/u.ə* woorden heeft gekend dan werden ze uitgeschakeld door de *œ:/Δ* : . De ontwikkeling te Geraardsbergen staat aldus diametraal tegenover die te Dendermonde, Aalst en Ninove waar de *u.ə/u.ə* de *œ:/Δ* : verdrong. Geraardsbergen samen met andere plaatsen uit de omgeving sluit bij Z. O. Vlaanderen aan. De Ndl. *ui* is in deze plaatsen *œ:/œ./Δ* . — zie kaart nr. 57 (1) : Overboelare (O. 230), Onkerzele (O. 228a), Everbeek (O. 212). Richten wij onze blik naar het oosten dan hebben wij eerst een reeks *u.ə* plaatsen o. m. Galmaarden (O. 232), Viane (O. 271), Bever (O. 272) en dan midden in het *u.ə* gebied een *œ* : eiland met de plaatsen : Vollezele (O. 241), Oetingen (O. 242), Gooik (O. 239), S. Kwintens-Lennik (O. 238), Herfelingen (O. 274a), Pepingen (O. 244), Elingen (O. 253), Beert (O. 285), Halle (O. 286), Lembeek (O. 290). Dit relict-gebied is op twee plaatsen na (nl. O. 232 en O. 274) hetzelfde als voor de Ndl. *ij* als *ɛ* : of *æ* : — niet voor de Ndl. *ei* - (2). Dit kan als een aanduiding gelden dat de evolutie van de Ndl. *ij* tot *ɛ* : of *æ* : en van de Ndl. *ui* tot : *Δ* : (of varianten) waarschijnlijk in dezelfde tijd valt.

De grenslijn moet in de streek van Geraardsbergen getrokken worden ten oosten van Onkerzele, Geraardsbergen, Overboelare (z. bijgevoegde kaart).

II. De spelling

Einde XIIIe eeuw komt de *ui* (in gesloten lettergreep)

(1) Atlassen van Z. O. Vl. en van Vl. Brabant.

(2) Cfr. kaartjes in Handl. K. Com. Top. Dial., XXIX.

nevens de *u* (in open en gesloten lettergreep) voor : *huis* (4×) (J. v. Cl., Hosp., nr. 33, a^o 1295), *huse* (2×)/*hus* (J. v. Cl., Hosp., nr. 25, a^o 1290).

In de XIVe eeuw hebben wij in een honderdtal schepenbrieven *u/uu* als gebruikelijke spelling : *huus/husen/dusentech* (J. v. Cl., Hosp., nr. 57, a^o 1319). De spelling *ui* (gesloten lettergreep) is in de minderheid en de *w* is uiterst zeldzaam : *Huis* (3×) (J. v. Cl., S. Adriaans, nr. 80, 1342), *een hws* (J. v. Cl., Hosp., nr. 53, 1316).

De stadsrekeningen (1) volgen de algemene regel : *u* in open en *uu* in gesloten lettergreep (niet zonder uitzonderingen) : *tune/ vanden vleeschuuse* (Stadsr. 1392-93) ; *gasthuus* (Id. 1398-99), *Robbekin den crudewaghene(re)* (Id. 1412-13). Dezelfde bron gebruikt uiterst zelden de *ui* : *huiskine* (1392-93), *vlieghuit* (Pln.) (Id. 1445-46). In vreemde woorden komt die spelling wel meer voor : *janne bossuite* (Stadsr. 1419-20), *tverjuis* (1459-60), *verjuispersse* (Id. 1463-64) (2), *conduite* (Id. 1471-72).

De *uy* komt voor het eerst in een schepenbrief van 1361 : *huys* (J. v. Cl., Hosp., nr. 203) ; treedt dan, in gesloten lettergreep zeer schuchter te voorschijn in de stadsrekeningen uit de eerste helft van de XVe eeuw : *vlieghuyt* (1429-30), *gruys* (1445-46).

In de tweede helft van de XVe eeuw worden de *uy* spellingen vrij talrijk in open en gesloten lettergreep : *fruyte/gruysse/vlieghuyt* (1451-52) ; *thuyn/vuyt/joes struytken/cruysweghe* (1459-60). Het duurt tot in de eerste helft van de XVIe eeuw eer de *uy* de meerderheid bereikt en zo stilaan de *u/uu* verdringt. Ook in andere bronnen dringt de *uy* vooral door in de tweede helft van de XVe eeuw. Zo

(1) A. RA., Rekenk.

(2) Eigendom van de stad. Dit tuig was op de markt opgesteld en diende om „beziën” en appelen te persen.

meldt Lic. U. BOVENDAERDE voor de rek. van het Hospitaal : „*De uy breekt snel en beslist door na 1475*” (1).

In de XVIe en vooral in de XVIIe eeuw komt nevens de grafie *uy* ook veelal : *úij* : *twee keersnuijters* (R.A.G., nr. 445, a^o 1624).

III. Klankleer

Benevens de gebruikelijke spellingen komen er sporadisch nog andere voor die aanduidingen over de uitspraak in het verleden kunnen bevatten. Eerst komt hiervoor aan de beurt het reeds meer vermelde :

Gruis. — In de stadsrekeningen vindt men voor dit woord volgende spellingen : *uy*, *oi*, *uey*, *euy*, *ey*.

Met *uy* : *gruys* (1430-31), *gruys/gruysse* (1445-46).

Met *oi* : *grois/groise* (1494-95). Er zijn slechts een paar vbb. met de dubbelvorm. Deze dubbelvormen werden te Geraardsbergen uitgeschakeld.

Met *uey* en *euy* : *grueys/grueyse* (1429-30). Aan het einde van de XVe eeuw maakt de *uey* spelling plaats voor *euy* : van den *grueyse*, 15 *carren greuys* (1493-94). Die spellingen wijzen op de *œ*: of : *ɔ*: uitspraak in de XVe eeuw.

Met *ey* : *steene ende greys* (1493-94), *met greyse ghevult* (1493-94) — *greys* (1525-26).

Aan het Ofr. grès (2) valt hier niet te denken maar wel aan contaminatie met de *ei*, die toen reeds een *a*: of : *a.ə* was geworden. Dit vindt een bevestiging in de XVIIe eeuw : *steengreijjs/steengreis* (R.A. G., nr. 1167, a^o 1671). Men hoorde toen reeds in de XVIe eeuw : *gru.ɔ.zə* of : *gru.ɔ.s*.

(1) Bijdrage tot de Kennis der Oorkondentaal te Geraardsbergen in de 15^e eeuw (Lic. Verh., Rijksuniversiteit Gent), 2^e D., A, blz. 9.

(2) FRANCK-VAN WIJCK, *Etym. Wb., Suppl.* d. Dr. C. B. VAN HAERINGEN.

Huik. — vier *hoyken* (Stadsr. 1425-26), een *heyke* (R.A.G., nr. 759, a° 1522-23), een *huijcke* (R.A. G., nr. 412, fol. 224, a° 1616), een *huijcklae* (R.A.G., nr. 445, 1648).

De gebruikelijke spelling is *uy*. *Hoyke* is een dubbelvorm. De spelling met *ey* is zoals voor *greys* (gruis) een geval van contaminatie met *ey*. De scribent vergist zich van spelling daar hij geen verschil meer hoort tussen *ei* en *ui*.

Kuit. — twee tonnen *keuten* (Stadsr. 1525-26), zes tonnen *kuyten* (Id. 1539-40). De uitspraak was waarsch. : œ:

Rozuyt. — De betekenis van dit woord is ons niet duidelijk. De naam komt verscheidene malen voor einde XVe en begin XVIe eeuw. *Janne rosuyt* (R.A.G., Hosp., nr. 70, a° 1510-11), *janne rozuyt* (Stadsr. 1509-10 en in 1525-26). Maar in de stadsr. van 1491-92 : *jan roseuyt*.

De laatste spelling weerspiegelt de locale uitspraak.

Suys. — *Jan wasteel alias seys* (R.A.G., nr. 759, 1522-23), *hanneken wasteel alias suys* (Id. 1526-27). Weer contaminatie met *ei*. Men zegde : sɑ:s of : sɑ:s.

Wegens het samenvallen van *ei*, *ij* en *ui* mogen wij ons ook verwachten aan *ij* spellingen voor *ui*. Wij citeerden in onze vorige bijdrage (1) slechts een enkel dergelijk voorbeeld, nl. : *Jan mijs Hondt* / *janne muys Hondt*. Hier nog enkele bewijsplaatsen :

Snuitdoek. — twee *keerssnijters* (R.A.G., nr. 412, fol. 138, 1589), twee *keerssnuyters* (R.A.G., nr. 412, fol. 288, 1620), *snuijtdoecken* (Id., nr. 412, fol. 296 r°, 1625), *snijtdoecken* (Id., nr. 446, 1653), *aecht snijetdoecken* (Id., nr. 447, a° 1664), *snijtdoecken* (3 ×) (Id., nr. 448, 1671). De laatste scribent kent de gebruikelijke spelling van *snuytdoecken* niet. (Cfr. I. Dialekt : snɛ.tə).

(1) H. VANGASSEN, o. c., blz. 231.

Masteluin. — *masteluuns* (U. B., RA.G., Hosp., D. C, nr. 349, a° 1450), *mesteluijn* (RA.G., nr. 445, 1641), en in 1611 : *mestelijn* (Id.).

En nu omgekeerd men spelt wel een *uij* in plaats van *ij* :

Vijf. — *vúijfthien* (RA.G., nr. 447, 1662), *vúijftijch* (Id.), *vúijff* (Id.), *negen en vúijftich ellen* (Id., nr. 448, 1673).

Al deze Geraardsbergenaars hoorden geen verschil tussen de *ei*, *ij* en *ui*. Zelfs is er een die daarbij nog de *ui* verwacht met de *ou*, te Geraardsbergen ook een lange *a*, nl. : *a:*.

Al deze spellingen zijn grafisch diftongen. Laten wij ons echter niet misleiden door de schoolse spelling. Wij vinden in de bewijsstukken bij de stadsrekeningen (nr. 1168), van de hand van een Geraardsbergenaar : *ghebreuckt* (gebruikt) (28 mei 1682). Hij zegt ons dat de *ui* een monof-tong was. Maar het was geen : *ø*; het was : *œ*: of : *Δ:*, anders zou er geen verwarring tussen *ui*, *ei* en *ij* mogelijk zijn.

Al deze bewijsplaatsen stellen ons in de mogelijkheid de evolutie van de *ui* te volgen van in de XVe eeuw.

Het hoeft wel geen verder betoog dat de *y:* in de XVe eeuw nog niet uitgestorven was. In de XVe eeuw drong een nieuwe uitspraak steeds meer en meer door. De *y:* maakte plaats voor een meer open vokaal. Die werd te Geraardsbergen : *Δc./a.*. In het begin van de XVIe eeuw zijn er reeds duidelijke bewijzen van contaminatie van de *ui* met de *ei*, die toen ook reeds *a.(e)* of *a:* was (1). In de overgang van *y:* naar *a.* heeft de ontronding ook een rol gespeeld.

Nevens de *y:* en de *a.* bestonden van ouds (z. boven : *grois*) enkele woorden met *ɔ.e* en *y:* en later met *ɔ.e* en *œ:*. Dit waren uitzonderingen die geen rol speelden in de evo-

(1) H. VANGASSEN, o. c., blz. 228.

lutie van de *ui*. Nochtans... waren er te Geraardsbergen, in de XVIIe eeuw, mensen met een *u:* of : *u.ə* uitspraak. Hier een enkel voorbeeld : *en wasch koijspe* (een waskuip) (R.A. G., nr. 447, 1664). Die *u.ə* kreeg geen kans te Geraardsbergen. De stad bleef trouw aan Z. O. Vlaanderen.

Slotbeschouwingen

De spelling van de *ui* evolueert in de dendersteden synchronisch. In de vier steden treedt de *uy* in het begin van de XVe eeuw te voorschijn, maar het duurt tot aan het einde van de XVe en zelfs tot in de eerste helft van de XVIe eeuw eer die *uy* kan gelden als de gebruikelijke spelling.

Misschien is het te loor gaan van de oude *u/wu* een bewijs van het verdwijnen van de *y*: uitspraak ten voordele van de meer open vokaal *œ:*. Beide verschijnselen (spelling en uitspraak) zijn synchronisch.

De *uy* verovert de dendersteden later dan in het Hertogdom Brabant (1). Het ontstaan en de evolutie van deze *uy* valt hier natuurlijk buiten bestek. Wij vergenoegen ons met de vaststelling dat de *uy* in de Denderstreek laat komt, dat ze ontleend is uit het oosten en dit in een periode toen de *ui* nog overwegend de monoftong : *œ:* was. Het tweede element van de *uy* heeft dus hier — voor die periode — niets te betekenen.

Een vergelijking tussen enerzijds de evolutie van de *ij*, van de *ei* en de *ij* en anderzijds van de *ui* dringt zich als van zelf op.

(1) In : Bouwstoffen tot de historische Taalgeografie van het Nederlands-Hertogdom Brabant, kan men in de voornaamste steden van het Hertogdom, het verschijnsel op de voet volgen.

1. De *ij*, oorspronkelijk *i*: werd een lange e-klank (monoftong of diftong) even als de *ui* van oorspronkelijke *y*: een *œ*: werd — in ons gebied monoftong in andere gewesten diftong. Of beide evoluties, in de Denderstreek en Z. O. Vlaanderen, helemaal synchronisch zijn valt niet met zekerheid te zeggen, wel, dat zij samen behoren tot de tweede taallaag, waarvan wij nog bewijsplaatsen vinden in de XVe eeuw. In het oosten moet deze toestand hoger opklimmen dan de XVe eeuw.

2. Een nieuwe vokaal wordt slechts geleidelijk gemeengoed. Het oude trekt zich langzaam uit de opeenvolgende generaties terug, de *i*: en de *y*: in de XVe eeuw, de *ɛ./æ./ɛ.ə* en de *œ*: (te Dendermonde, Aalst en Ninove) in de XVIe-XVIIe eeuw.

3. De derde laag is gekenmerkt door de *a.ə* (*ei* en *ij* samengevallen) en de *u.ə* (*ui*), die, einde XVe maar vooral in de XVIe eeuw gelijktijdig Dendermonde, Aalst en Ninove overrompelen. Slechts de *a.(ə)* gelukte er in te Geraardsbergen binnen te dringen.

Uit deze nieuwe toestand volgt, in al de dendersteden, een nieuwe versmelting van vokalen.

De *a.ə* (*ei* en *ij*) valt samen met — of wordt opgeslorpt (?) door — de *u.ə* (*ui*), te Dendermonde (gedeeltelijk) en te Aalst (volledig). Te Geraardsbergen valt de oude *œ*: (*ui*) samen met de *a*: (*ei* en *ij*). Slechts Ninove houdt beide duidelijk uit mekaar: *a.ə* (*ei* en *ij*) en *u.ə* (*ui*).

Door het binnendringen in de rij der gutturalen ontstonden nog verdere contacten, nl. met de *aai* (Dendermonde, Aalst en Ninove) en gedeeltelijk met de lange *a* (Aalst, Ninove).

4. De steden: Dendermonde, Aalst en Ninove liggen aan de periferie van de jongste, de derde taallaag.

Pelt men de jongste laag, de *u.ə*, af dan komt de tweede,

een uitgestrekter gebied te voorschijn — voor de *ij* : de $\varepsilon:/\varepsilon.i/\varepsilon:/\varepsilon.o$ en voor de *ui* de $\varepsilon:/\varepsilon.o/\varepsilon.i$. In die, de tweede laag, wortelt het A. B. met $\varepsilon.i/\varepsilon.j$ voor *ei* en *ij* en : $\varepsilon./\varepsilon.i/\varepsilon.j/\varepsilon.y$ voor de *ui*. De jongste taallaag is meer dan drie eeuwen vooruit op de schooltaal.

5. Of de Dendersteden zich ook aan de rand van de tweede taallaag bevonden is vooralsnog niet met zekerheid uit te maken. Gent, Oudenaarde en Ronse kunnen hier misschien uitsluitsel geven. Hierbij mag niet uit het oog verloren worden dat, terwijl de derde laag in vorming is de tweede daarom nog niet tot stilstand is gekomen, nog niet een vast aaneengesloten blok vormt.

6. Met één blik op de hierbijgevoegde kaart ziet men dat de grens van de oude vorstendommen van geen belang is voor de laatste periode. Het gebied ten noorden van de Schelde en Z. O. Vlaanderen bleven onberoerd door de laatste maar niet door de tweede periode.

De derde periode valt, voor de Dendersteden, vooral in de XVe-XVIe eeuw, samen met de geweldige economische bloei van het Hertogdom Brabant.

GRENS VLAANDEREN-BRABANT_Ndl. ui - (Huis).

